

УДК 81'255.4 : 22 [811.111 + 811.161.2]

ПЕРЕКЛАД БІБЛІЙНИХ ВЛАСНИХ НАЗВ АНГЛІЙСЬКОЮ Й УКРАЇНСЬКОЮ МОВАМИ (КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ)

Л.М. Черноватий, докт. пед. наук (Харків)

Розглянуто порівняльні характеристики передачі біблійних власних назв в англomовному й українськомовному текстах перекладу Старого Заповіту («П'ятикнижжя Мойсеев») найпоширеніших варіантів Біблії в обох мовах. Узагальнено лексико-семантичні групи номінацій, притаманні конфесійному стилю, а також характерні для нього групи лексики, важливе місце серед яких займають власні назви. Порівняльний аналіз 586 власних назв з кожного варіанту перекладу дозволив сформулювати висновки стосовно принципів їх передачі та співвіднесеності у двох мовах. Хоча в обох мовах провідним способом є транслітерування, однак співвіднесеність одних і тих же літер в англійській та українських мовах не завжди є постійною. Однозначну відповідність виявлено лише в парах англійських та українських літер: *d – d, k – k, l – l, m – m, n – n, o – o, p – n, r – p, t – m, v – v*. Інші літери, а також диграфи *ch, sh, ph* та *th*, не мають постійних графічних відповідників в українських власних назвах і характеризуються різним ступенем варіативності. Це пояснюється деякими причинами, серед яких, зокрема, суттєвий (450 років) розрив у часі між першим англomовним та українським перекладами, що пояснює можливу зміну підходів до транслітерування, дотримання різних його традицій (західної і східної) перекладачами при передачі деяких літер, зокрема у парі літер *b – v*, диграфа *th*; більший вплив на українського перекладача з боку численних іншомовних (зокрема, російського) перекладів Біблії, які були відсутніми на час здійснення першого англomовного її перекладу тощо. Іншими причинами розбіжностей могли бути індивідуальні характеристики перекладачів, недотримання ними однакової стратегії протягом усього перекладу, їхнє намагання добитися милозвучності власних імен, уникнути небажаних для мови перекладу звукосполучень тощо.

Ключові слова: англійська мова, Біблія, власні назви, переклад, порівняльні орфографічні характеристики, «П'ятикнижжя Мойсеев», Старий Заповіт, українська мова.

Черноватий Л. Н. Перевод библейских имен собственных на украинский и английский языки (компаративный аспект). Рассмотрены сравнительные характеристики передачи библейских имен собственных в англоязычном и украиноязычном текстах перевода «Пятикнижия Моисея» Ветхого Завета наиболее распространенных вариантов Библии в обоих языках. Обобщены лексико-семантические группы номинаций, присущие конфессиональному стилю, а также характерные для него группы лексики, важное место среди которых занимают имена собственные. Сравнительный анализ 586 имен собственных из каждого варианта перевода позволил сформулировать выводы относительно принципов их передачи и соотносительности в двух языках. Хотя в обоих языках ведущим способом является транслитерация, однако соотносительность одних и тех же букв в английском и украинском языках не всегда постоянна. Однозначные соответствия обнаружены только в парах английских и украинских букв *d – d, k – k, l – l, m – m, n – n, o – o, p – n, r – p, t – m, v – v*. Другие буквы, а также диграфы *ch, sh, ph* та *th*, не имеют постоянных графических соответствий в украинских именах собственных и характеризуются разной степенью вариативности. Это объясняется рядом причин, среди которых существенный (450 лет) разрыв во времени между первыми англоязычным и украинским переводами, что объясняет возможное изменение подходов к транслитерации, соблюдение разных ее традиций (западной и восточной) при передаче некоторых букв, в частности, в паре букв *b – v*, диграфа *th*; более сильное влияние на украинского переводчика со стороны многочисленных (в частности, русскоязычного) переводов Библии, отсутствовавших во времена осуществления первого ее англоязычного перевода и т.д. Другими причинами расхождений могли быть индивидуальные отличия переводчиков, неспособность придерживаться единой стратегии перевода на всей его протяженности, их стремление добиться благозвучности имен собственных, избежать нежелательных для языка перевода звукосочетаний и т.д.

Ключевые слова: английский язык, Библия, Ветхий Завет, имена собственные, перевод, «Пятикнижие Моисея», сравнительные орфографические характеристики, тексты перевода, украинский язык.

Chernovaty L. M. Rendering Biblical proper names into English and Ukrainian (a comparative aspect).

The article deals with the comparative characteristics of rendering proper names in the most widespread English and Ukrainian translations of the Old Testament (Pentateuch). The author makes some generalizations concerning the lexical and semantic groups of nominations, characteristic of the confessional style, as well as its typical groups of lexis with the proper names being a major constituent among them. A comparative analysis of 586 proper names from each target text allowed to make some conclusion concerning the ways of their rendering and correlation in the target languages. Though transliteration is the main technique in both languages, the correlation of the same letters in English and Ukrainian is not always consistent. The consistency has been found to be invariable only concerning the following English-Ukrainian pairs of letters: *d – d, k – k, l – л, m – м, n – н, o – o, p – n, r – p, t – m, v – в*. Other letters, as well as digraphs *ch, sh, ph* and *th*, do not have consistent counterparts and are characterized by a varying degree of inconsistency. This may be accounted for by a variety of reasons, among them: a considerable (450 years) gap between the first English and Ukrainian translations, which may have contributed to the changes in the approaches to transliteration; following in the different traditions (Western or Eastern) of transliteration in rendering certain letters, specifically concerning the pair of the letters *b – в*, or *th* digraph; a greater impact on the Ukrainian translator on the part of numerous Bible translations into other languages (particularly into Russian), which were absent at the time the first English translation was done etc. Other reasons for the discrepancies might include the translators' individual characteristics, failure to maintain the same strategy throughout the entire translation, their striving to create euphony and to avoid the sound combinations undesirable in the target language.

Key words: Bible, comparative orthographic characteristics, Old Testament, Pentateuch book, proper names, the English language, the Ukrainian language, translation.

1. Постановка проблеми

Фахова компетентність перекладача (див. [13]), як мета відповідного університетського курсу навчання, та її складові вимагають систематичного вивчення з огляду на важливість його результатів для ефективної організації згаданого навчання. Одним із важливих компонентів цієї компетентності є її екстралінгвістична складова, що включає в себе, поміж іншого, знання про культури двох країн, мови яких використовуються при перекладі, та загальні знання про світ. Подібні знання є складною багаторівневою структурою, що поєднує різноманітні сфери, однією з яких є конфесійна, яка, у свою чергу, у християнському світі тісно пов'язана з Біблією. Остання є джерелом потужного впливу на формування культур численних народів, що знаходяться в межах згаданого світу, а також на розвиток лексичного складу багатьох мов, якими послуговуються у відповідних країнах. Біблійні лексеми, зокрема й пропріатеми (власні назви), широко вживаються носіями згаданих мов як у письмовому, так і в усному дискурсі, який доводиться перекладати іншими мовами.

Незважаючи на те, що текст Біблії перекладено практично усіма мовами світу, існують численні розбіжності в передачі одних і тих же власних імен різними мовами, що певною мірою ускладнює її.

Проблеми перекладу в межах конфесійного стилю розглядалися в низці робіт. Зокрема, досліджувалися питання ознак конфесійного стилю в українській мові [4; 8; 15], склад, джерела і шляхи формування української церковної термінології стосовно церковних чинів і посад [1], релігійних споруд [7], церковних обрядів [9] тощо. Вивчалися українські національні традиції біблійних перекладів [5], зокрема, особливості передачі біблійної пропріальної лексики в перекладі Святого Письма П. Куліша Та І. Пулюя [12], однак у широкому розумінні (в парі «англійська-українська мови») проблеми перекладу як у конфесійній сфері загалом, так і біблійних власних назв, зокрема, потребують спеціального порівняльного вивчення, в чому й полягає **актуальність** даної роботи.

Відповідно **метою дослідження** було встановлення характеру збігів та розбіжностей в

передачі однієї й тієї ж біблійної пропріальної лексики у згаданих мовах, з перспективою укладання відповідного двомовного словника.

Досягнення цієї мети передбачало розв'язання низки завдань: 1) встановлення основи для відбору матеріалу дослідження з найуживаніших перекладів Біблії англійською та українською мовами; 2) визначення особливостей конфесійної лексики та місця власних назв у ній; 3) відбір пропріатем з метою їх подальшого контрастивного аналізу; 4) порівняльний аналіз відібраних пропріатем для визначення принципів їх перекладу у двох мовах; 5) формулювання висновків стосовно згаданих принципів та рекомендації щодо їх використання у процесі навчання майбутніх перекладачів.

2. Зміст дослідження

2.1. Об'єктом дослідження є передача біблійної пропріальної лексики в процесі її перекладу українською мовою з англійської, а **предметом** – порівняльні графічні характеристики власних назв (пропріатем), що вживаються в перекладах Біблії англійською та українською мовами.

2.2. Вибір матеріалу дослідження. Оскільки матеріалом для порівняння бажано вибрати найпоширеніші переклади текстів Біблії українською й англійською мовами, потрібно було перш за все ідентифікувати такі тексти. Важливою вимогою до них, крім згаданого поширення, є також умова, що вони мали перекладатися з оригінальних текстів, тобто з давньоєврейської й арамейської (Старий Заповіт), а також давньогрецької (Новий Заповіт), а не з мови-посередника. Тільки в цьому випадку можна було порівнювати українсько- й англійські тексти між собою.

За даними відповідних досліджень [5], переклади українською мовою мають досить давню історію, починаючи від Пересопницького Євангелія (середина 16-го століття), перекладів Нового Заповіту Пилипа Морачевського (середина 19-го століття) та Антона Кобилянського (друга половина 19-го століття) і закінчуючи повним перекладом Біблії від Свідків Єгови 2014 року (детальніше див. [Мороз]). Однак з різних причин ці тексти не підходять для нашого порівняльного аналізу.

Наприклад, Пересопницьке Євангеліє перекладено із церковнослов'янської мови болгарської редакції, переклади Пилипа Морачевського й Антона Кобилянського не набули поширення через тодішні заборони української мови, а переклад Біблії від Свідків Єгови здійснено з англійської. Так само непридатний для нашої розвідки і текст під редакцією Філарета, оскільки його перекладено з російської Синодальної Біблії.

На сьогодні існують принаймні п'ять повних українських перекладів Біблії, здійснених безпосередньо з мов оригіналу. По-перше, це праця П. Куліша, І. Пулюя та І. Нечуя-Левицького [10], вперше видана українською мовою Британським Біблійним Товариством (ББТ) у 1903 році (передруки – у 1947 і 1969 роках). Другий переклад [2], також замовлений ББТ у 1936 році Івану Огієнку, було закінчено 1955 року й опубліковано у 1962. Переклад Івана Хоменка [16] видано в Римі у 1957 році. У 2011 вийшла в світ Біблія Українського Біблійного Товариства (УБТ), перекладена Рафаїлом Турконяком [3], а у 2013 році – новітній переклад Олександра Гижі [6].

Переклад Куліша дещо застарів, це було однією з причин замовлення нової версії Огієнку (що свого часу був митрополитом Української автокефальної православної церкви), яка й набула найбільшого поширення. Інші переклади ініціювалися церквами або особами, які не відносилися до православної гілки: католицькою (Хоменка), греко-католицькою (Турконяк), протестантською (Гижа). Частково з цієї причини, а також тому, що останні переклади здійснено відносно недавно, вони досі не набули такого поширення, як Біблія у перекладі Івана Огієнка [2], яку ми й обрали для порівняння з її англійським відповідником.

Що стосується англійських перекладів Біблії, діапазон яких із зрозумілих причин набагато ширший, ніж у випадку з українською мовою, то ми зупинили свій вибір на так званій Біблії короля Якова (*King James' Bible*) [16], перший варіант якої вийшов ще на початку сімнадцятого століття, і який неодноразово виправлявся протягом наступних років. Незважаючи на постійну його критику і появу нових версій, наприклад, Нова англійська Біблія (*New English*

Bible) та Виправлена англomовна Біблія (*Revised English Bible*), модернізована версія Біблії короля Якова залишається достатньо популярною і вважається найпоширенішою в англomовному світі. Відтак саме її ми й вибрали для порівняння із згаданим українським перекладом.

2.3. Конфесійна лексика та місце власних назв у ній. В межах розв'язання другого завдання було вивчено відповідну літературу [1; 4; 5; 7; 8; 9; 15], внаслідок чого встановлено, що конфесійному стилю притаманні такі лексико-семантичні групи номінацій як назви священних книг, осіб і предметів, задіяних у богослужінні; його часові і просторові характеристики, а також групи лексики, що стосується Божественної сутності. Крім того, в перекладах Біблії використовується маркована лексика, притаманна конфесійному стилю; складні слова; перифрази, що надають тексту піднесеності, величності й образності; архаїзми та церковнослов'янські, що також сприяють створенню атмосфери урочистості; фразеологія і власні назви (пропріатеми).

Власні назви (імена людей, назви народів, географічні найменування тощо) відіграють важливу роль у текстах конфесійного стилю, а їх передача у перекладі є багатоаспектною проблемою. Деякі одиниці (*Царство Боже, Отець Небесний*) виконують номінативно-диференційну функцію, інші реалізують функцію перифразу (*Адамові діти*). Тексти Святого письма насичено власними назвами, частотність яких у біблійних алюзіях є дуже високою. Оскільки англomовний та українськомовний переклади Біблії розділяють кілька століть, протягом яких суттєво змінилися принципи транскодування, розбіжності в передачі біблійних власних назв у двох мовах є неминучими, а відтак їх передача українською мовою при перекладі з англійської пов'язана з низкою проблем, які потребують спеціального вивчення.

2.4. Відбір пропріатем з метою їх подальшого контрастивного аналізу. Зважаючи на обмежений обсяг статті, матеріалом аналізу було обрано лише власні назви, що вживаються у «П'ятикнижжі Мойсеевому» (Старий Заповіт), передача яких не може здійснюватися за принципами простого

транскодування, оскільки внаслідок згаданих причин у різномовних перекладах накопичилися відмінності передачі одних і тих самих власних назв тексту оригіналу, що, у більшості випадків, потребують чіткого знання написання відповідної власної назви у кожній з мов, задіяних у процесі перекладу. Для забезпечення такого знання, подібна інформація має бути включеною до змісту навчання майбутніх перекладачів, а також до відповідних довідкових матеріалів. З метою одержання цих даних ми провели аналіз матеріалу дослідження [14], яким послужили 1172 власні назви (по 586 з кожного варіанту перекладу – 369 антропонімів (імен осіб), 182 топоніми (географічні назви) та 35 назв народів), відібрані із найуживаніших версій перекладу «П'ятикнижжя Мойсеевого» англійською (*King James Bible*) [16] та українською (переклад Івана Огієнка) [2] мовами.

2.5. Порівняльний аналіз відібраних пропріатем. Умовні позначення книг, які використовуються у подальшому викладі: Бут – книга «Буття», *Gen* – книга *Genesis*, Вих – книга «Вихід», *Exod* – книга *Exodus*, Лев – книга «Левит», *Lev* – книга *Leviticus*, Числ – книга «Числа», *Num* – книга *Numbers*, Повт – книга «Повторення закону», *Deut* – книга *Deuteronomy*. Цифра після скороченої назви книги показує номер її розділу, а цифра після двокрапки – номер вірша у розділі. Наприклад, *Вих 2 : 15*, означає: п'ятнадцятий вірш другого розділу книги «Вихід».

Принципи аналізу. У відібраному для аналізу корпусі англomовних власних назв не зафіксовано випадків вживання літер *f, q, w, x* та *y*. Виявлено однозначну відповідність таких пар англійських та українських літер: *d – δ, k – κ, l – л, m – м, n – н, o – о, p – п, r – р, t – т, v – в*. Однак інші літери, так само як і диграфи *ch, sh, ph* та *th*, не мають однозначних графічних відповідників в українських власних назвах, а характеризуються різним ступенем варіативності, яка аналізується у подальшому викладі.

Літера «b». В англomовних власних назвах «П'ятикнижжя Мойсеевого» ця літера трапляється досить часто (86 випадків) і переважно в третій позиції. Відповідником цієї

літери в українськомовних власних назвах у кожних двох із трьох випадків є літера «в» (*Babel* – *Вавилон* (місто) (Бут 10 : 10). Це можна пояснити відмінностями західної та східної типології вимови власних назв, про яку говорять деякі автори [12, с.205]. З іншого боку, тут можна говорити про певну непослідовність перекладача у виборі графічного відповідника, оскільки у кожному третьому випадку відповідником даної англійської літери є українська літера «б» (*Benammi* – *Бен-Аммі* (син Лота і його дочки) (Бут 19 : 38). Принаймні у частині випадків це може бути наслідком намагання перекладача уникнути небажаних для української мови буквосполучень. Приміром, замість вживання української літери «б» при передачі імені *Jobab*, перекладач замінює її українською літерою «в»: *Йовав* (син Йоктана) (Бут 10 : 29). Подібна ситуація спостерігається і в деяких інших випадках, наприклад, *Job* – *Йов* (син Іссахара) (Бут 46 : 13). В одному випадку англійська літера «b» в одному й тому ж імені (*Beriah* – син Асира) передається по-різному в різних книгах – як *Берія* (Числ 26:45) та *Верія* (Бут 46:17), що може свідчити про неувважність перекладача.

Англійська літера «с» вживається у власних назвах, що аналізуються, нечасто (16 випадків). При цьому вона ставиться переважно (62%) на початку слова, хоча трапляються й інші її позиції. В українських власних назвах її завжди відповідає літера “к” (ініціальна позиція: *Cain* – *Каїн* (первісток Адама та Єви) (Бут 4 : 1), друга позиція: *Accad* – *Аккад* (місто) (Бут 10 : 10), третя позиція – *Jacob* – *Яків* (син Ревеки і Ісака) (Бут 25 : 26). Виняток становить ім'я *Sanaan* та його похідних, де вживається літера “х”: *Sanaan* – *Ханаан* (син Хама) (Бут 9 : 18), *Sanaanites* – *ханаанецький край* (Бут 11 : 31).

Англійська літера «е» є найбільш вживаною з усіх, які аналізуються в цьому дослідженні (244 випадки). Найчастотнішою (38%) є її друга позиція. Ця літера також характеризується найбільшою варіативністю її відповідників у еквівалентних власних назвах, які вживаються в українському перекладі «П'ятикнижжя Мойсеєвого». Найпоширенішим серед них є українська літера: «е» – 73% випадків

(наприклад, *Enoch* – *Енох* (син Каїна) (Бут 4 : 17)), а далі йдуть «ї» – 11,9% випадків (*Ishmael* – *Ізмаїл* (син Агари і Аврама) (Бут 16 : 11)), «и» – 4% випадків (*Seth* – *Сиф* (син Адама) (Бут 4 : 25)), «а» – 2,5% випадків (*Medan* – *Мадан* (син Кетури і Авраама) (Бут 25 : 2)), «і» – 2,5% випадків (*Bethlehem* – *Віфлеєм* (Бут 35 : 19)), та «є» – 2,5% випадків (*Elim* – *Єлім* (Вих, 15 : 27)). У 3,7% випадків англійська літера «e» взагалі не має відповідника в українському перекладі і замінюється апострофом (*Zibeon* – *Ців'он* (син Сеїра) (Бут 36 : 20)) або опускається (*Medeba* – *Медва* (Числ 21 : 30)).

Літера «g» в англомовних власних назвах конфесійного стилю вживається вдвічі частіше (37 випадків), ніж літера «с» і також часто (62%) стоїть на початку слова. Відповідником цієї англомовної літери майже завжди є українська літера «г» (наприклад, *Gomer* – *Гомер* (син Яфета) (Бут 10 : 2)), за винятком трьох власних назв, де вживається літера «г»: *Gamaliel* – *Гамаліїл* (син Педацурів) (Числ 1 : 10), *Gomorrah* – *Гомора* (місто) (Бут 10 : 19) та *Serug* – *Серуг* (син Реу) (Бут 11 : 22).

Літера «h» в англомовних лексемах, які тут аналізуються, вживається досить часто (84 випадки). Майже у половині епізодів (45%) вона стоїть наприкінці слова і в цій позиції її відповідник в українському варіанті зазвичай відсутній (вірогідно, у цьому випадку в оригіналі міститься придиш), наприклад, *Adah* – *Ада* (жінка Ламеха) (Бут 4 : 19). Винятком є імена *Terah* – *Терах* (син Нахора) (Бут 11 : 24), *Korah* – *Корах* (син Оголівами) (Бут 36 : 5), *Serah* – *Сірах* (син Асира) (Бут 46 : 17), *Calah* – *Калах* (місто) (Бут 10 : 11). У цьому випадку, можливо, йдеться про недодержання єдиної стратегії з боку перекладача. В інших позиціях її відповідниками є українські літери «х» (40%), наприклад, *Ahira* – *Ахіра* (син Енанів) (Числ 1 : 15) або «г» (15%): *Hai* – *Гай* (місто) (Бут 12 : 8).

Частотність англійської літери «i» є дуже високою (131 випадок). Якщо ця літера стоїть другою або третьою, то в половині випадків (53%) її відповідником є українська літера «і» (*Midian* – *Мідіян* (син Кетури і Авраама) (Бут 25 : 2); *Abihu* – *Авігу* (син Аарона) (Вих 6 : 23)). Коли англійська літера «i» займає другу позицію, в третині випадків її відповідником є українська

літера «и» (*Tiras – Турас* (син Яфета) (Бут 10 : 2)). Якщо ж англійська літера «i» займає першу позицію, то в кожному третьому випадку (38%) її відповідником буде українська літера «і» (*Ishuah – Ішва* (син Асира) (Бут 46:17)). Відповідником англійській літері «i» наприкінці слова завжди є українська літера «й» (*Sinai – Сінай* (гора) (Вих 19 : 11)). У двох випадках відповідником англійської літери «i» є українська літера «а». *Miriam – Маріям* (Ааронова сестра) (Вих 15 : 20) та *Abiasaph – Аваасаф* (син Кораха) (Вих 6 : 24), а ще в трьох (*Sarai – Сара* (жінка Авраама) (Бут 11 : 29), *Assyria – Ашшур* (Бут 2 : 14) та *Bethjesimoth – Бет-Симот* (Числ 33 : 49)) – згадана англійська літера не має відповідників в українських власних назвах.

Частотність англомовної літери «j» є невисокою (22 випадки). У трьох випадках з чотирьох (77%) ця літера стоїть на початку слова, проте завжди, незважаючи на її розташування, слідом іде голосна. Залежно від останньої, відповідниками цієї літери можуть бути українські йотовані літери: «я» (*Japheth – Яфет* (син Ноя) (Бут 5 : 32), «є» (*Jetur – Етур* (син Ізмаїла) (Бут 25 : 15), «ї» (*Jidlah – Їдлаф* (син Мілки і Нахора) (Бут 22:22), «ю» (*Judah – Юда* (син Лії) (Бут 29:35) або буквосполучення “йо” (*Joseph – Йосун* (син Рахіль) (Бут 30 : 24). Виключення становлять два слова: *Benjamin – Веніамин* (син Рахілі) (Бут 35:24) та *Jeush – Суш* (син Оголівами) (Бут 36:5).

Англійська літера «s», яка вживається не дуже часто (26 випадків), стоїть переважно (86%) на початку слова. Її відповідником майже завжди (81%) є українська літера «с» (*Simeon – Симеон* (син Лії) (Бут 29 : 33)), за винятком п’яти слів, де їй відповідає літера «ш»: *Salah – Шелак* (син Арпахшад) (Бут 10 : 24); *Asshur – Ашшур* (син Сима) (Бут 10 : 22), *Isui – Ісуї* (син Асира) (Бут 46 : 17); *Pison – Пімон* (річка в Едені) (Бут 2 : 11) та *Enos – Енош* (син Сифа) (Бут 4 : 26). Ще двічі, причому в одному слові, таким відповідником є літера “й”: *Moses – Мойсей* (Вих 2 : 10).

Частотність англомовної літери «u» є низькою (23 випадки), а її відповідником майже завжди (87%) є українська літера «у» (*Lud – Луд* (син Сима) (Бут 10 : 22)), за винятком трьох власних назв: *Esau – Ісав* (син Ребеки і Ісака)

(Бут 25 : 25), *Zebulun – Завулон* (син Лії) (Бут 35 : 23), *Euphrates – Ефрат* (річка в Едені) (Бут 2 : 14).

Відповідниками англійської літери «z», частотність якої складає 36 випадків вживання, виступають, майже порівно, українські літери «ц» (50%) (*Zillah – Цілла* (жінка Ламеха) (Бут 4:19)) або «з» (42%) (*Zerah – Зера* (син Реуїла) (Бут 36 : 13)), за винятком кількох власних назв, де відповідником є українська літера «с»: *Zithri – Цітрі* (син Узїїла) (Вих 6 : 22), *Hazarmaveth – Хасар-Мавет* (син Йоктана) (Бут 10 : 26) та *Melchizedek – Мелхиседек* (цар Салиму) (Бут 14:18).

Англомовний диграф “ch” вживається відносно нечасто (24 випадки), але існує чітка залежність у виборі його відповідників в українській мові. Коли даний диграф займає першу позицію в слові, то йому завжди відповідає українська літера “к” (*Cheran – Керан* (син Дісона) (Бут 36 : 26)). В усіх інших випадках його відповідником є українська літера «х» (*Molech – Молох* (божество моавитян і аммонітян) (Вих 18 : 21).

Англомовний диграф “sh” вживається частіше (56 випадків) і нерідко (43%) стоїть на початку слова. Його відповідником майже завжди (93%) є українська літера «ш» (*Sheba – Шева* (син Раами) (Бут 10 : 7)), за винятком імен *Shem – Сим* (син Ноя) (Бут 5 : 32), *Shechem – Сихем* (син Гамора хівейянина) (Бут 34:2), *Shaul – Саул* (син Симеона) (Бут 46 : 10), де відповідником є українська літера «с», а також уже згаданого імені *Ishmael – Ізмаїл* (син Агари і Аврама) (Бут 16:11), в якому диграфу «sh» відповідає українська літера «з».

В категорії власних імен «П’ятикнижжя Мойсеевого», англійський диграф “th” є відносно низькочастотним (26 випадків) і йому завжди, згідно із західною традицією транслітерування [12, с.205], відповідає українська літера “т” (*Thahash – Тахаш* (син Реуми і Нахора) (Бут 22 : 24)), незалежно від позиції цього диграфу в слові, за виключенням одного імені, де йому (за східною традицією [12, с.205]) відповідає літера «ф»: *Seth – Сиф* (син Адама) (Бут 4 : 25).

Англійський диграф «ph», порівняно з іншими диграфами, вживається відносно часто

(33 випадки) і майже в кожному другому слові стоїть на третьому місці (48%). Його відповідником у більшості випадків (88%) є українська літера «ф» (*Ephah* – *Ефа* (син Мідіяна і Авраама) (Бут 25 : 4)), однак в решті власних імен йому відповідає українська літера «п» (*Joseph* – *Йосун* (син Рахіль) (Бут 30 : 24) – тут можна говорити про відхід від канонічного в церковнослов'янській традиції *Iosif* на користь неканонічного, але ближчого до простонародного варіанту). Вірогідність вибору такого відповідника зростає, якщо диграф «ph» стоїть у першій позиції (*Phallu* – *Паллу* (син Рувима) (Бут 46 : 9)).

Хоча англомовній літері «а» в 95% випадків відповідає українська літера «а», однак, зважаючи на те, що ця літера є найчастотнішою в нашій вибірці (471 випадок вживання), на решту 5% припадають 22 епізоди, які доцільно все ж таки розглянути.

У восьми випадках мова йде про відповідність даної літери в складі англомовного буквосполучення «ia». У трьох з них це буквосполучення стоїть наприкінці слова (або перед німою «h») і відповідає українському буквосполученню «ія»: *Ethiopia* – *Етіопія* (Бут 2:13), та *Beriah* – *Берія* (син Асира) (Числ 26:45), *Beriah* – *Берія* (син Асира) (Бут 46:17). Ще в трьох випадках після англомовного буквосполучення «ia» стоїть одна приголосна, але його відповідником залишається українське буквосполучення «ія»: *Eliab* – *Еліяв* (син Хелонів) (Числ 7:24), *Aholiab* – *Оголіяв* (син Ахісамахів, Данового племені) (Вих, 38:23), *Miriam* – *Маріям* (Ааронова сестра) (Вих, 15:20). В одному випадку відповідником англомовного буквосполучення «ia», що розташовано в третій позиції, є українська літера «я»: *Eliasaph* – *Елясаф* (син Деуїлів) (Числ 1:14) (у цьому випадку літера «і» випадає), а ще в одному – спостерігається пропуск повного англомовного буквосполучення «ia» наприкінці слова: *Assyria* – *Ашшур* (Бут 2:14). В одному випадку українське буквосполучення «ія» є відповідником англомовного буквосполучення «ea»: *Oshea* – *Осія* (син Навинів) (Числ 13:8).

У двох випадках відповідником англомовної літери «а» в складі англомовного буквосполучення «ai» є українська літера «е»,

при цьому англомовна літера «і» у згаданому буквосполученні взагалі не має відповідника. Одного разу це трапилось майже наприкінці слова (*Ephraim* – *Єфрем* (син Йосипа) (Бут 38:45), а іншого – майже на його початку: *Cainan* – *Кенан* (син Еноша) (Бут 5:9).

Українська літера «е» є відповідником англомовної літери «a» ще в чотирьох випадках: *Pharez* – *Перец* (син Юди і Тамари) (Бут 38:29), *Zarah* – *Зерах* (син Юди і Тамари) (Бут 38:30), *Salah* – *Шеллах* (син Арпахшада) (Бут 10:24) та *Naamah* – *Ноема* (сестра Тувалкаїна) (Бут 4:22). В інших шести випадках таким відповідником є українська літера «о»: *Abiram* – *Авірон* (син Еліява) (Числ 16:12), *Aholiab* – *Оголіяв* (син Ахісамахів, Данового племені) (Вих, 38:23), *Zaphnathpaneah* – *Цофнат-Панеах* (ім'я Йосипа як єгипетського фараона) (Бут 38:45), *Asenath* – *Оснат* (жінка Йосипа) (Бут 38:45), *Naamah* – *Ноема* (сестра Тувалкаїна) (Бут 4:22), *Abiram* – *Авірон* (син Еліява) (Числ 16:12).

В одному випадку англомовна літера «a» не має відповідника в українському варіанті власної назви: *Eliab* – *Елів* (син Хелона) (Числ 1:9).

3. Висновки

Таким чином, проведене нами дослідження дозволило встановити характер збігів і розбіжностей у передачі одних і тих же власних назв, які вживаються в перекладах «П'ятикнижжя Мойсеевого» Старого Заповіту англійською та українською мовами. Хоча в обох випадках перекладачі застосовували транслітерування, однак спостерігається певна варіативність у співвіднесенні одних і тих же літер у двох мовах. Згадану варіативність можна, зокрема, пояснити впливом різних традицій (західної та східної) у транслітеруванні деяких літер (див., наприклад, співвідношення літер «b» в англійській та «в» та українській мовах, співвіднесеність англомовного диграфа *th* з відповідними українськими літерами тощо). Крім того, у випадку українського перекладача, не можна виключити вплив (можливо й неусвідомлений) на нього з боку численних іншомовних (зокрема, російського) варіантів перекладу, яких на час виконання українського перекладу (на відміну від англомовного перекладу) вже було чимало. Розрив між першим

варіантом Біблії короля Якова (1611) та українським перекладом, який аналізується у цій роботі (1962) складає 450 років, що також не могло не спричинити певних розбіжностей. Зважаючи на згадані чинники, можна навіть дивуватися, що відмінностей не так багато, як можна було очікувати. Іншими причинами цих розбіжностей могли бути й індивідуальні характеристики перекладачів, недотримання однакової стратегії перекладу протягом усього його процесу, їхнє намагання добитися милозвучності власних імен у тексті перекладу, уникнути небажаних для мови перекладу звукосполучень тощо.

Одержані результати можуть враховуватися у змісті навчання майбутніх перекладачів, а також використані при укладанні відповідного англійсько-українського й українсько-англійського словників. Перспективу вбачаємо у розширенні обсягу матеріалу дослідження за рахунок включення до аналізу інших складових Біблії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібла С. В. Склад, джерела і шляхи формування української церковної термінології (назви церковних чинів і посад): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. К., 1997. 20 с.

2. Біблія Або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена. [переклад професора І. Огієнко]. К. : УБТ, 2015. 1365 с.

3. Біблія (четвертий повний переклад з давньогрецької мови), переклад ієромонаха о. Рафаїла (Романа Турконяка). Львів: Українське Біблійне Товариство, 2011. [Електронний ресурс] ukrbible.at.ua/load/zavantazhiti_ukrajinsku_bibliju/ska_chaty.../7-1-0-165.

4. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови: підручник / За ред. Л. І. Мацько. К.: Вища шк., 2003. 462 с.

5. Мороз Ю. А. Національна традиція біблійних перекладів: філософсько-релігієзнавчий аналіз: дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.11. Житомир. держуніверситет ім. Івана Франка, 2017. 214 с.

6. Новітній переклад Біблії Олександра Гижі. К.: Друк КТ Забеліна-Фільковська, 2013. 1210 с.

7. Піддубна Н. В. Формування номенклатури назв релігійних споруд в українській мові: автореф.

дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01. Харк. держ. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків, 2000. 18 с.

8. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови: підручник. К.: Либідь, 1993. 248 с.

9. Пуряєва Н. В. Формування української церковно-обрядової термінології (назви богослужбових предметів): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01. К., 2001. 20 с.

10. Святе Письмо Старого і Нового Завіту. Мовою русько-українською : переклад П. О. Куліша, І. С. Нечуя-Левицького, І. Пулюя. К.: Простір, 2010. 852+249 с.

11. Святе Письмо Старого і Нового Завіту. Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами під час Другого Ватиканського Вселенського Собору [переклад о. Івана Хоменка]. Жовква : Місіонер, 2007. 1069+352 с.

12. Тимошик Г. Біблійна пропріальна лексика в перекладі Святого Письма П. Куліша Та І. Пулюя // Вісник Львів. ун-ту, Серія «Філологія». 2004. Вип. 34. Ч. II. С. 204-208.

13. Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу як спеціальності : підручник для студ. вищих заклад. освіти. Вінниця : Нова Книга, 2013. 376 с.

14. Черноватий Л. М., Драч Ю. С. Особливості передачі українською мовою англійських біблійних власних назв // Тези доповідей Міжуніверситетського круглого столу «Розвиток фахово-орієнтованої іншомовної компетентності із застосуванням сучасних інформаційних технологій» Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2017. С. 14-18.

15. Шевченко Л. Л. Конфесійний стиль // Українська мова: Енциклопедія. 3-тє вид., змін. і доп. К., 2007. С. 284.

16. King James Version of the Bible [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.kingjamesbibleonline.org/>

REFERENCES

Bibla, S. V. (1997). *Sklad, dzherela i shliakhy formuvannia ukraïnskoiï tserkovnoïï terminolohiï (nazvy tserkovnykh chyniv i posad)*. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Ukrainian church-related terminology: Composition, sources and ways of

formation. *Cand. philol.sci.diss.synopsis*]. Kyiv (in Ukrainian).

Bibliia abo Knyhy Sviatoho Pysma Staroho i Novoho Zapovitu. (2015). *Iz movy davnoyevreiskoi i gretskoi na ukrayinsku doslivno nanovo perekladena (pereklad profesora I. Ohienko)* [Bible or Books of Holy Scripture of Old and New Testaments anew translated into Ukrainian from Old Hebrew and Greek by Professor Ivan Ohienko]. Kyiv: Ukrainian Bible Society.

Bibliia. (2011). (*chetvetyi povnyi pereklad z davnogretskoi movy*), *pereklad ieromonakha o. Rafaiila (Romana Turkoniaka)* [Bible, fourth full translation into Ukrainian from Old Greek by father Rafail (Roman Turkoniak)]. Lviv: Ukrainian Bible Society.

Chernovaty, L.M. (2013). *Metodyka vykladannya perekladu yak spetsialnosti* [Methods of University-level Translator Training]. Vinnytsia: Nova Knyha Publ.

Chernovaty, L.M. and Drach, Yu.S. (2017). *Osoblyvosti peredachi ukraiïnskoyu movoiu anhlomovnykh bibliïnykh vlasnykh nazv* [Rendering English Biblical proper names into Ukrainian]. *Tezy dopovidei Mizhuniversityetskoho kruhloho stolu «Rozvytok fakhovo-orijentovanoi inshomovnoi kompetentnosti iz zastosuvanniam suchasnykh informatsiïnykh tekhnolohiy»* [Abstracts of Interuniversity Round Table “Development of Professionally-Oriented Foreign Language Competence on the Basis of Modern Information Technologies, 8 December 2017, Kharkiv]. Kharkiv, 14–18.

King James Version of the Bible. (n.d.). URL: <http://www.kingjamesbibleonline.org/>

Matsko, L.I., Sydorenko, O.M. and Matsko, O.M. (2003). *Stylistyka ukraiïnskoi movy* [Stylistics of the Ukrainian Language]. Kyiv: Vyshcha shkola Publ.

Moroz, Yu.A. (2017). *Natsionalna tradytsiia bibliïnykh perekladiv: filosofsko-relihiïeznavchyi analiz. Diss. dokt. filosof. nauk* [National Tradition of Bible Translation: Philosophic and Religious Aspects Analysis. Dr.philosoph.sc.diss.]. Zhytomyr. 214 p. (in Ukrainian).

Novitnii pereklad Bibliyi Oleksandra Hyzhi [New Translation of the Bible by Oleksandr Hyzha]. (2013). Kyiv: Druk KT Zabelina-Filkovska Publ.

Piddubna, N.V. *Formuvannia nomenklatury nazv relihiïnykh sporud v ukrayinskii movi. Avtoref. diss. kand. filol. nauk* [Formation of the religious buildings names nomenclature in the Ukrainian language. *Cand.philol.sci.diss.synopsis*]. Kharkiv. 18 p. (in Ukrainian).

Ponomariv, O.D. (1993). *Stylistyka suchasnoi ukrayinskoi movy* [Stylistics of Modern Ukrainian]. Kyiv: Lybid Publ.

Puriiieva, N.V. (2001). *Formuvannia ukraiïnskoi tserkovno-obriadovoi terminolohiyi (nazvy bohosluzhbovykh predmetiv). Avtoref. diss. kand. filol. nauk* [Formation of Ukrainian church ceremonial terminology (names of church ceremonial objects). *Cand.philol.sci.diss.synopsis*]. Kyiv. 20 p. (in Ukrainian).

Shevchenko, L.L. (2007). *Konfesiïnyj styl* [Confessional style]. In: *Ukrayinska mova: Entsyklopediia* [The Ukrainian language: Encyclopedia]. Kyiv. P. 284.

Sviate Pysmo Staroho i Novoho Zavitu. Movoiu rusko-ukrayinskoiu: pereklad P.O. Kulisha, I.S. Nechui-Levytskoho, I. Puliïia [Holy Scripture of Old and New Testaments translated into Rus-Ukrainian by P. Kulish, I.Nechui-Levytskyi, I.Pulii]. (2010). Kyiv: Prostir Publ.

Sviate Pysmo Staroho i Novoho Zavitu. Povnyi pereklad, zdijnsnenyi za oryhinalnymy yevreïskymy, arameïskymy ta gretskymy tekstamy pid chas Druhoho Vatykansko Vselenskoho Soboru [pereklad o. Ivana Khomenka]. [Holy Scripture of Old and New Testaments. Full translation by Father Ivan Khomenko from the original Hebrew, Aramaic and Greek during the Second Ecumenical Council in Vatican]. (2007). Zhovkva: Misioner Publ

Tymoshyk, H. (2004). *Bibliina proprialna leksyka v perekladi Sviatoho Pysma P. Kulisha ta I. Puliïia* [Bible proprietary lexis in the translation of Holy Scripture by P.Kulish and I.Pulii]. *Visnyk Lviv. un-tu, Seriia «Filolohiia»*. – Ivan Franko Lviv National Univ. Messenger, 34 (P.2), 204–208.

Черноватий Леонід Миколайович – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; e-mail: leonid.m.chernovaty@meta.ua; ORCID: orcid.org/0000-0003-3411-9408; SCHOLAR.GOOGLE:

https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=kcG3Rc4AAAAJ&view_op=list_works&authuser=3; RESEARCHGATE: https://www.researchgate.net/profile/Leonid_Chernovaty